УДК 811.161.2’373.7:243 © 2013 **Бардукова Г. (Донецьк)**

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ІННОВАЦІЇ БІБЛІЙНОГО ПОХОДЖЕННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

В аспекті норми досліджено актуальну проблему оновлення біблійного фраземного корпусу сучасної української мови. Диференційовано типи фразеологічних інновацій біблійного походження. Фактичний матеріал дібрано з текстів новітньої української художньої літератури й публіцистики.

Ключові слова: *фраземіка, фразема, фраземна норма, девіація, фразеологічна інновація.*

Поява в живій практиці мов світу великої кількості нових фразеологізмів сьогодні дає всі підстави стверджувати якнайактивніший розвиток у рамах загальної динаміки системи мови її проміжної підсистеми – фраземіки. Спектр фразеологічних інновацій – новопосталих на основі вільних слівних комплексів висловів і нових реалізацій системних інваріантних одиниць, або фразем, – учені досліджують у різних аспектах: Н. Г. Лисецька (на матеріалі німецької мови); Я. Складана (на мат. словенської мови); С. Бомба, А. Пайдзінська, Ґ. Дзямська-Ленарт (на мат. польської мови); М. В. Жуйкова (на мат. східнослов’янських мов); В. М. Мокієнко, М. Ф. Алефіренко, В. Г. Костомаров (на мат. російської мови), Є. А. Карпіловська, А. М. Григораш, А. А. Смерчко, Л. М. Пашинська, Н. Г. Скиба (на мат. української мови).

Біблійний фраземний корпус так само зазнає оновлювальних змін. Про це беззаперечно свідчать сучасні художні, публіцистичні й науково-популярні тексти. Біблія – священна книга християн, одна з найдавніших пам’яток культури для всього людства – залишається невичерпним джерелом поповнення фразеологічних запасів мов світу [4, с. 49]. На українськомовному матеріалі цю проблему в аспекті норми не було ще ґрунтовно висвітлено. Цим зумовлено **актуальність** здійснюваного дослідження.

Мета пропонованої статті – описати типи фразеологічних інновацій біблійного походження в сучасній українській мові. Ретельне обстеження новітніх українських художніх і публіцистичних текстів за критеріями фразеологічної інноваційності уможливить досягнення поставленої мети.

Українські фраземи, виниклі на біблійному ґрунті, сьогодні кодифікують як академічні фразеологічні словники, так і спеціальні кодекси на взір праць „Спочатку було Слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові” (К., 2001 р.) А. П. Коваль, „Слово Благовісті: словник-довідник фразем біблійного походження” (Кривий Ріг, 2001, 2002 рр.) Ж. В. Колоїз і З. П. Бакум, „Фразеологізми біблійного походження: короткий словник-довідник” (Луганськ, 2007 р.) Л. П. Будівської та З. С. Сікорської. Корпус цих фразеографічних праць складає чинну біблійну *фраземну*, або *системну*, *літературну*, *норму* і є точкою відліку в установленні її порушень – інноваційних і помилкових фразеодевіацій. Термін *девіація* в широкому трактуванні як узагалі відхилення від мовної норми обґрунтував Ф. С. Бацевич [2]. Якщо фразеологічні інновації сприяють розвитку, збагаченню української фраземіки, то фразеопомилки спричиняють до її регресу. Принагідно зауважимо, що в статті біблійні вислови послідовно визначено не як крилаті, а як фразеологізми: В. В. Виноградов усі крилаті вислови зараховував до фразеологічних єдностей, стверджуючи їхній системний, прескриптивний, мовний статус [1].

Як помилкові реалізації біблійних фразем, наприклад, слід кваліфікувати одиниці, що виникли внаслідок цілковитої втрати біблійних асоціацій за участі зниженої, жаргонної лексики, як-от рос. ***козёл опущения*** ← *козёл отпущения* [8, с. 96] (див. також [3, с. 75–76]). Авторка статті, натомість, розглянула цей вислів як фразеологічний паронім-неологізм, наслідок мовної гри, каламбуру. Такі текстові факти в жодному разі, навіть за схвалення узусом, не мають ставати взірцевими, набувати статусу мовного стандарту.

Інноваційну українську фразеологію біблійного походження представлено двома типами одиниць. Перший тип складають цілком нові фразеологізми. Це вислови, яких не фіксують наявні в україністиці словники. Вони можуть являти собою: 1) досить точно відтворені фрагменти Святого Письма або апокрифів, житій святих і молитов, тобто текстів, що не ввійшли до складу канонічних книг Біблії (прямі бібліїзми, за Х. Вальтером [3, с. 74]); 2) результат комбінації слів, образів чи сюжетів з Книги Книг та інших релігійних творів (непрямі бібліїзми, за Х. Вальтером [3, с. 74–75]).

Дібрані з творів новітньої української художньої літератури й публіцистики біблійні інноваційні фразеодевіації переважно непрямі. Так, для творення фразеоінновацій ***мито для Вельзевула*** „плата за вхід до якого-небудь закладу” і ***Вельзевуловий помічник*** „людина, яка стежить за порядком у якому-небудь закладі; охоронець” використано давньоєврейську назву могутньої демонічної істоти, диявола, володаря злих духів [5, с. 297], порівн.: *І для того, аби потрапити сюди* [до пивбару на Фонвізіна]*, треба сплатити рубель.* ***Мито для Вельзевула****, інтереси якого при вході представляє криміногенний молодик у ко-*

лишньому білому одязі (Ю. Андрухович „Московіада"); *І коли ти* [Отто фон Ф.] *минаєш при виході* [до пивбару на Фонвізіна] ***Вельзевулового помічника****, той обіймає тебе і незграбно, соромлячись, цілує кудись під ліве вухо, а потім ще довго аплодує тобі вслід, а з-під жалюгідних тополь аплодують тобі двоє місцевих шкуродерів і стара немічна спекулянтка, яку вони щойно мотлошили…* (Ю. Андрухович „Московіада"). На основі біблійного сюжету про підступний учинок Якова (Книга Буття, 28: 12–17) постала фразеологічна інновація ***драбину Бог з неба спустить***, що означає „хто-небудь здобуде допомогу, підтримку вищих сил": *То хоч була ілюзія, що варто боротися, що можна щось перебороти, змінити, виправити, а тепер – що? Ні рецепта, ні панацеї ніхто не дасть.* ***Драбину Бог з неба не спустить****, як біблійному Якову* (Л. Костенко „Записки українського самашедшего"). Ціною обману Яків одержав бажане батькове благословіння як первородного сина. Але гнів старшого брата-близнюка Ісави змусив його втікати до Месопотамії. Дорогою вві сні Якову Господь, стоячи на драбині, що поєднала землю й небо, пообіцяв своє заступництво. Ім'я святого, якого шанують віряни з часів древньої Русі, – Георгія Переможця – стало твірною базою для фразеоінновації ***духом Георгія Побідоносця дишуть серця*** *чиї*, тобто „хтось войовниче й переможно налаштований", пор.: [промовець:] – *Будемо ж вірними нащадками воістину святих предків наших!* ***Духом Георгія Побідоносця дишуть*** *наші* ***серця****! Ми повинні скрутити лукаві голови! Слава збирачам земель!* (Ю. Андрухович „Московіада"). Переможцем церква називає великомученика Георгія не тому, що він не зазнавав поразок у битвах (досягнувши повноліття, св. Георгій став відважним воїном, згодом імператор Діоклітіан призначив його старшим воєначальником), а тому, що своєю непорушною вірою довів силу Ісуса Христа й за Його підтримки не зрікся переконання в існуванні Бога, не скорився імператору – ненависнику християнства й християн.

Складниками другого типу є фразеоінновації – текстові реалізації наявних в українській мові біблійних фразем – одиниць із системним статусом. На тому, що традиційні біблійні фразеологізми нерідко одержують нове життя завдяки компетентному втручанню майстрів слова, наголошували Х. Вальтер [3, с. 77], М. В. Скаб [7, с. 110], К. Яцевич [9, с. 34–35]. Такі реалізації засвідчують різною мірою істотне порушення нормативної фразеологічної форми і / або значення. Відповідно до цього й розрізнено 1) формальні, 2) семантичні та 3) формально-семантичні вияви фразеологічної інноваційності.

Так, словниковий фразеологізм *обтрусити порох з ніг своїх (отрясті прах от ног своїх),* що означає рішучий і безповоротний розрив з чимось або з кимось [5, с. 196–197], зазнає лексичного варіювання компонентів, пор.: *Я вийшов з тієї в'язниці [школи] на волю влітку 1977 року і – як це називається? – обтрусив порох зі стіп своїх. Тобто я жодного разу більше не переступив тих порогів* (Ю. Андрухович „Таємниця"). Синонімічне заміщення складників фразеоструктури може відбуватися разом з її синтаксичним перетворенням, напр.: *Будні роблять людей буденними. А може, ось як настане цей рокований час, цей урочистий момент в історії людства – Міленіум! – всі ми зупинимось перед його порогом, витремо порох своїх підошов і оновимося душею. Все-таки тисячоліття буває раз на тисячу років* (Л. Костенко „Записки українського самашедшего"). Обидві фразеологічні інновації, виниклі завдяки суто формальним видозмінам, зберегли значення вихідної фраземи – „ніколи не повертатися, не з'являтися в колись покинутому місці, забути про нього".

Потрапляння фраземи біблійного походження в новий контекст може зумовлювати появу нових нюансів у її семантиці. Вислів ***ізбієніє младєнцев*** в українській мові, як зазначає А. П. Коваль, уживається саме в такій формі – як цитата з церковнослов'янського тексту – найчастіше жартома, коли йдеться про нерозумну розправу над кимось [5, с. 157]. Нормативне значення цього фразеологізму Ірен Роздобудько неістотно модифікує – конкретизує, уточнює, звужує – відповідно до свого творчого задуму, пор.: *Спочатку палити в приміщенні* [Будинку творчості для самотніх акторів театру й кіно] *суворо заборонялося, але потім вони* [мешканці] *вчинили Директору „****побиття немовлят****" – головним чином через те, що всі актори, навіть ті, хто вже давно дихав на ладан, були затятими курцями* (І. Роздобудько „Зів'ялі квіти викидають"). Фразеологічна інновація ***побиття немовлят*** означає „протест проти чинних порядків, заборон". Її розглянуто як семантичну (тобто не взято до уваги зміни форми), оскільки в другому випуску „Українсько-російського і російсько-українського фразеологічного словника" (К., 1978 р.) його упорядники І. С. Олійник і М. М. Сидоренко фіксують вихідну фразему з іронічним забарвленням ***ізбієніє младєнцев*** саме як ***побиття (винищення) немовлят*** [6, с. 145]. Прикметно, що вже третє – тлумачне – видання їхньої перекладної фразеографічної праці (К., 1991 р.) аналізований фразеологізм як реєстровий не подає.

Часто зміни форми й значення біблійних фразем можуть комбінуватися, як-от: *У Верховній Раді дебати. Ті, що вже побили диявола, і ті, що ще не побили, побилися між собою. Дебатують політреформу. Зчиняється такий рейвах, таке* ***взаємопобивання камінням слів*** *– сьогодні аж трансляцію перервали* (Л. Костенко „Записки ук-

раїнського самашедшего"). Нормативний фразеологізм ***побити камінням***, тобто „по-звірячому розправитися з людиною, дуже різко засудити когось" [5, с. 133], зазнає поширювальних і граматичних видозмін. Наслідком таких девіаційних перетворень стає фразеоінновація ***взаємопобивання камінням слів***, яка означає „жорстоку словну розправу один з одним, взаємоображання словами, за допомогою слів".

Висновки і перспективи. Біблійний фраземний корпус, як і українська фраземіка загалом, активно оновлюється. Таке оновлення, а точніше, його результат – численні фразеологічні девіації – потребує прискіпливої уваги вчених передусім до обставин їх входження до літературної мови, кодифікації в спеціальних чи загальномовних словниках у статусі взірця, стандарту. Сумлінна праця мовознавців у цьому напрямі й прагнення українців підвищувати власну мовну компетентність і теологічну обізнаність сприятимуть збагаченню українськомовного інвентаря зображально-виражальних засобів із сфери сакрального. Перспективу подальших студій убачаємо в описі понятєвого боку біблійних фразем, залучених до інноваційних процесів, аналізу їхньої ролі в мовній „картині світу" сучасних українців.

Література

1. Бардукова Г. Проблема статусу крилатих висловів у вітчизняній теорії фразеології / Ганна Бардукова // Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка. – Донецьк : Східний видавничий дім, 2012. – Т. 33. – С. 7–13. – Бібліогр.: с. 12.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної девіатології / Флорій Сергійович Бацевич. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 236 с. – ISBN 966–613–050–5.
3. Вальтер Х. Лексикографическое описание библейской фразеологии / Харри Вальтер // Проблемы истории, филологии, культуры : материалы Международного симпозиума „Русская лексикография и фразеография в контексте славистики : теория и практика" (Магнитогорск, 18–20 ноября 2009 г.) / [ред. кол. : М. Г. Абрамзон (гл. ред.) и др.]. – Москва–Магнитогорск–Новосибирск : ООО „Аналитик", 2009. – Вып. 2 (24). – С. 73–78. – Библиогр.: с. 78.
4. Жайворонок В. В. Бібліїзми / В. В. Жайворонок // Українська мова : Енциклопедія / Ред. кол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. – [3-є вид., зі зм. і доп.]. – К. : Вид-во „Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана, 2007. – С. 48–49. – Бібліогр.: с. 49.
5. Коваль А. П. Спочатку було Слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові / Алла Петрівна Коваль. – К. : Либідь, 2001. – 312 с. – ISBN 966–06–0184–0.
6. Олійник І. С. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний словник / Іван Степанович Олійник, Михайло Михайлович Сидоренко. – [2-ге вид., доп. і перероб.]. – К. : Рад. школа, 1978. – 447 с.
7. Скаб М. В. Фразеологізми з релігійним компонентом в українських словниках / Марія Василівна Скаб // Українська лексикографія в загальнослов'янському контексті : теорія, практика, типологія : матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої пам'яті відомого українського мовознавця, професора Л. Г. Скрипник (м. Київ, Інститут української мови, 12–13 травня 2011 р.) / Відп. ред. к. філол. н. І. С. Гнатюк. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. – С. 107–114. – Бібліогр.: с. 113–114. – (Серія „Не все сплива рікою часу…").
8. Andriejewa S. О новых интерпретациях библеизмов в языке современных российских средств массовой информации / Swietłana Andriejewa // Nowa frazeologia w nowej Europie. Słowo. Tekst. Czas VI : Tezy referatów międzynarodowej konferencji naukowej, Szczecin, 6–7 września 2001 r. / [Pod redakcją Harry Waltera, Walerija Mokijenki, Michaiła Aleksiejenki]. – Greifswald, 2001. – S. 95–97.
9. Jacewicz K. Новая жизнь старых библеизмов / Ksenia Jacewicz // Nowa frazeologia w nowej Europie. Słowo. Tekst. Czas VI : Tezy referatów międzynarodowej konferencji naukowej, Szczecin, 6–7 września 2001 r. / [Pod redakcją Harry Waltera, Walerija Mokijenki, Michaiła Aleksiejenki]. – Greifswald, 2001. – S. 33–35.
10. Karpiłowskaja J. Фразеологика современной украинской писательской эссеистики и проблемы формирования нового украинского стандарта / Jewgenija Karpiłowskaja // Nowa frazeologia w nowej Europie. Słowo. Tekst. Czas VI : Tezy referatów międzynarodowej konferencji naukowej, Szczecin, 6–7 września 2001 r. / [Pod redakcją Harry Waltera, Walerija Mokijenki, Michaiła Aleksiejenki]. – Greifswald, 2001. – S. 73–75.

В аспекте нормы исследована актуальная проблема обновления библейского фраземного корпуса современного украинского языка. Дифференцированны типы фразеологических инноваций библейского происхождения. Фактический материал выбран из текстов новейшей украинской художественной литературы и публицистики.

Ключевые слова: *фраземика, фразема, фраземная норма, девиация, фразеологическая инновация.*

The actual problem of the renovation of Modern Ukrainian language biblical phrasemic basis has been investigated in the aspect of the norm. The types of phraseological innovations of biblical origin have been differentiated. The factual material has been selected from modern Ukrainian fiction and publicistic texts.

Key words: *phrasemics, phraseme, phrasemic norm, deviation, phraseological innovation.*